

DANAŠNJEM ČOVJEKU GOVORITI O BOGU*

NUŽNOST POVRATKA K OSNOVNOM ISKUSTVU

Augustinus Karl Wucherer-Huldenfeld, O. Praem.

1. dio: Današnji čovjek i njegov odnos prema osnovnom iskustvu njegova bitka

Religioznu situaciju današnjice određuje jedna u povijesti posve novovrsna pojava, a to je prevladavanje širom svijeta raširenog indiferentizma odnosno neinteresa za sve što je religiozno. Povijesno gledano ovaj indiferentizam ima svoje korijene unutar kršćanstva Zapadne i Srednje Europe.¹ Udio indiferentnih ateista u cjelokupnom svjetskom stanovništvu iznosi oko jednu milijardu (to je približno petina svjetskog stanovništva). Čini se da taj udio stalno raste.

Indiferentni ateizam ne znači praktično-egzistencijalnu čovjekovu odluku prema Bogu, nego samo verbalno izražava nevjeru odnosno bezboštvo koje se terminološki naziva "teoretskim" ateizmom.

Indiferentnim nazivamo onoga koji je prema opstojnosti ili neopstojnosti Božjoj ravnodušan, koji zapravo nema nikakva interesa za nečim višim u smislu religija, pa mu se čini da religiozni izričaji ništa ne kažu, da su dosadni ili čak nerazumljivi ili besmisleni. To ne znači da se indiferentni ateist nije mučio s pitanjem o Bogu i zagonetkom (enigmom) opstojnosti Božje (aporetički, kao poteškoćom), bilo da se žalostio, trpio, pitao, tužio se, zanjemio, bunio se ili se rezignirano pokorio (odatle aporetički - enigmatski agnosticizam).

Indiferentni ateisti nisu samo oni drugi koji stoje izvan crkava i religioznih zajednica ili koji s njihova smjera skreću, nego u nemaloj mjeri to su i oni koji nam stoje blizu, koji su čak članovi crkava i religioznih zajednica.

* Ovaj je članak preveden s njemačkog jezika s dopuštenjem autora i izdavačke kuće HERDER Verlag Wien. Objelodanjen je u knjizi: *Wie heute von Gott reden?, Österreichische Pastoralltagung* 28. bis 30. Dezember 1992, za izd. Helmut Erharter i Horst Michael Rauter, Wien 1993, str. 45-55.

¹ Usp. A. K. Wucherer-Huldenfeld, *Der Atheismus*, u *Handbuch der Fundamentaltheologie*, izd. W. Kern, i dr., sv. I: *Traktat Religion*, Freiburg/B. 1985, 78-87.

Religiozni vjernik - čovjek ne samo da koegzistira s indiferentnim ateistom kao nevjerujućim, nego je on u sebi napadnut strujom takvog držanja. Religiozni indiferentizam i ateistički agnosticizam nisu vjerniku nešto posve strano, on ih poznaje kao napad na svoju vlastitu vjeru.

Kada ovdje spominjemo religiozni indiferentizam odnosno agnosticizam kao statistički shvatljiv trend, onda ne smijemo previdjeti da još tu i tamo potpuno postoje ateizmi koje netko opravdava, npr. bojovni antiteizam. Ipak, čini se da njihovo značenje općenito jako opada - pomislimo samo na ogromno rasulo članstva unutar slobodoumnih saveza i grupa od prve polovice našega stoljeća. Zastupnici takozvanog radikalnog ateizma, koji su odbacivali svaki lik i način božanskoga (božanstva), morali su svoj odbijajući stav braniti i smatrali su da se sve religiozno kritički-radikalno može svesti na unutarsvjetske datosti. Tako je radikalni ateizam tek otvorio povijesni prostor religioznom indiferentizmu, koji vjeruje da njegov plan bivstvovanja bez Boga, bez božanskog, bez religije, može proći. Danas imamo mnogo ljudi koji su u svojoj sredini naslijedili takav indiferentni ateizam bez mogućnosti da se odluče za ili protiv Boga ili religije. Ja govorim o religiozno indiferentnom kao o ateisti ili nevjerujućem. Ali on sam to ne promatra tako, jer se ne osjeća obvezanim niti prema religioznoj vjeri niti nevjeri. Stoga on nije novopoganin koji bi bio zarobljen bilokakvom nekršćanskom religioznošću. Po njegovu vlastitom shvaćanju on je iza sebe ostavio sukob između ateizmu neprijateljskih monoteizama i anti-teističkih ateizama. On drži taj opasni predmet sukoba prevladanim i egzistencijalno nevažnim. On ga pokušava stupnjevati kao ideje i ideale koji su životu strani, kao totalitarne svjetonazore i tumačenja svijeta (npr. nadzemaljsko obećanje spasenja protiv zemaljskog, ali obadva se čine varavima). On je protiv beskorisne svađe u kojoj se ionako jedva radi o istini, više o samoisticanju i širenju neke grupe, a zastupa pluralizam (višestrukost) mišljenja. Indiferentni nevjernik može računati sa širokom podrškom, kad se stavlja uz bok današnjim ljudima, nasuprot vječno jučerašnjima, u koje on ubraja vjernike.

Indiferentni ateist je vrlo osjetljiv, ako ne i preosjetljiv, na ono - kako on kaže - "ideologijsko" svih vrsta. On brani svoj novi životni svijet kao ideološki slobodan prostor u koji on zaklanja i vlastitu prijemljivost na ideologije (osobito u nesistematskom i rascjepkanom obliku). On otklanja svaku poslovnu indoktrinaciju, a takvima mu izgledaju i Crkve, jer one bezuvjetno traže "da se vjeruje", tj. po njegovu mišljenju traže vjeru koju on uvjetno drži istinitom (ili vjerojatnom), traže određeno ponašanje, da npr. neki Bog postoji. Religiozni sukobi i politički koji iz njih slijede, kao i slom velikih svjetonazornih totalitarnih tumačenja u našem stoljeću, doveli su individualnog ateistu do rušenja idola, vrijednosnih ideja i poretka, do pada najviših pa i utopijskih zamišljaja, i ostavili za sobom nepovjerenje ili nerazumijevanje prema religioznim misaonim datostima i smislenim značenjima. Izvjesnu znakovitost iskustvom utemeljenu ne može on priznati frazama svoga stručnog načina izražavanja. On drži svaku vjeru za subjektivnu

postavku i prazno mnijenje (iz oblika "ja vjerujem, da...") i osjeća, da je sam s obzirom na mogućnost postavljanja smisla i vrijednosti lišen terena, da je bez temelja. Tako će ovaj ljudski svijet za njega biti lišen smisla i Boga. Sve se pričinja da je bez onoga "zašto", bez vlastitog smisla, bez temelja, bez vlastitog bitka; sve se čini *ništavnim*, napuštenim od Boga ili božanskoga. U smislu ovakvog iskustva može se govoriti o "nihilizmu" kao najvažnijoj kategoriji tumačenja našega doba.

Nihilizam - više neraspoloženje nego uvjerenje - ne očituje se, dakako, vrlo jasno, jer bez korijena i tla pod nogama ne može dugo opstati.

Naime, ne može se dugo izdržati potisnuto neraspoloženje, olovna beznadnost, neprijatni strah ili dosada. Iz toga su izvedeni najrazličitiji odogovori i zaključci. Bez težnje za cjelovitošću htjeli bismo ovdje ukazati na neke važne trenutke otvorenoga nihilizma.

Prihvatanje nihilističke situacije je sudbonosno, jer vodi k imuniziranju u odnosu na pitanje smisla, i u odnosu na smisao bitka. Ta sloboda nužnosti je mnogostruka iskonska potreba naših suvremenika, koji više ne primjećuju da im nešto manjka. Oni više ne smatraju ozbiljnim niti nužnost povratka k osnovnom iskustvu koje je nosilac svega. Budući da se ne može dugotrajno živjeti u besmislu, razne propale ideološke tvorevine opet dobivaju veliku mogućnost.

One ponovo obećavaju oslonac i iluzornu utjehu, osobito kad ispunjavaju želje modernog stila života (kao u smislu za demokraciju, za jednakost muškarca i žene, za sve vrste težnji k autonomiji koju sprečavaju tuđa određenja, itd.) Odatle treba prosuđivati izvjesnu suzdržanost u ionako ne prevelikom pritjecaju u nove religiozne pokrete, zbog složenosti motiva.

Bezbožnost današnjeg čovjeka može se uvijek ukrasiti predodžbom o Bogu koji si je sam napravio, a koja je, kao najviše biće, samo izmišljena bez pravog osnovnog iskustva (ontoteologija). Tako predočena moć ističe izlaz iz svih nevolja, brana je protiv sila zla i smrti i postaje mjerilom pravednosti i ljudske vrijednosti. S ispunjenjem subjektivne potrebe (unatoč svojoj verbalnoj pravovjernosti) takav je čovjek izgradio mogućnost Božjeg opstanaka (prisutnosti) u vlastitom bitku.

Indiferentni ateist zlorabi iluzorna ispunjenja i danas vrlo mnogo ljudi dijeli s njim to iskustvo praznine u vlastitom JA. A kad netko tu prazninu tla pod nogama osobno iskusi, osjeća se neprijatno, boji se samog sebe, ili je sam sebi dosadan. Ako ne djeluje iskreno, čovjek se osjeća praznim, ne može podnijeti ni samoga sebe. I pred najiskonskijom mogućnosti da postane svoj, on se daje u bijeg. Mora se zabaviti i utući vrijeme, iako je ono svakome koji ga prezahtijeva, uvijek previše kratko. Osjeća se rastrojenim i na neki način nemirnim, a pedagozi, liječnici i psihijatri ostaju pred tom pojavom zbunjeni. Turizam, televizija i slično pružaju mogućnost rasonode. Ponuda informacija je brza i količinski pretjerana, čovjek se, rekli bismo, utruje s informacijama, i tu u trku postaje gubitnikom. Ponuda informacija je količinski pretjerana i

toliko brza da je čovjek ne može pratiti. Informacije, zapravo, zarobljavaju i obmanjuju čovjeka koji im ne može odoljeti, ali ih ne može ni pratiti. Jer, još nije shvatio ni jedne, već mu se nude druge.

Čovjek se čini tako rascjepkan i šizoidan, doživljava sebe kao biće koje bez stalnog mjesta tumara i teško mu pada da se s drugima zadrži na mjestu svoga bitka, koje mu je "sudbina" doznačila, da se trajnije drži otvorenim i sabranim. Mislimo da ovdje opisani stav nije stran niti religioznom čovjeku.

Nihilističko iskustvo osnove bitka može, ipak, dovesti do neke spasosne potresenosti. Sumnju prema svemu ideološkom, idolima i samostvo-renim vrijednostima ne treba jednostavno negativno prosuđivati, jer ona nudi veliku priliku. Put k izvornim iskustvima (a to znači iskreno proživljenima i shvaćenima) ne zamućuju samo svjetonazori, ideologije itd., čije se predodžbe o svijetu razbijaju o svakodnevno iskustvo. Možda si indiferentni ateist može priuštiti iskrenije i ispravnije iskustvo oslobođeno od predrasuda više nego druge osobe. Ako mu njegov bitak govori tako da pobuđuje zabrinutost, kao tamna i tmurna zagonetka, onda on možda ne bi smio biti daleko od onoga što se zrcali kao "ainigma" - zagonetka (1 Kor, 13, 12).

Nihilizmom zastrtu zagonetku bitka mogla bi umekšati izvorna iskustva, za koja mi sada nemamo imena: otvorenosti dubine i širine bitka, izvorna iskustva koja današnji čovjek često uopće više ne može povezati s rječnikom njemu prenesenih religioznih značenja. Često imamo dojam da on na bilo koji način zna za misterij bitka i tako, možda više nego što naslućujemo, stanuje u blizini Izvora. Bog ipak nije, kako se obično misli, "svakome od nas daleko", nego kako Pavao reče, ne sasvim slučajno, filozofima s areopaga: "U njemu (u njegovoj prisutnosti) živimo, mičemo se i jesmo" (Dj 17, 28).

2. dio: Osnovna iskustva na koja je današnji čovjek osjetljiv

Patnja, smrt, krivnja, borba itd. ili, kratko rečeno, svjetska zla jedva da mogu kao nekad nekoga našeg suvremenika motivirati da se priključi nekoj religiji izbavljenja. Općenito se misli po principu uzročnosti da ne može postojati Bog koji snosi odgovornost za svjetska zla, dok se religije koje tvrde da izbavljaju od zala sve više umnožavaju. Ako jednog dobro *predočenog* (!) Boga ne možemo dovesti u sklad s iskustvom stvarnosti zla ovoga svijeta, onda moramo ad maiorem Dei gloriam (na veću slavu Božju) zaniijekati njegovu opstojnost.

I mjerodavni pokušaji neoskolastike (uz koju se jedno vrijeme razvija i moderni ateizam kao masovni fenomen), koja je brižno težila da dokaže egzistenciju Božju, jedva da su bili uvjerljivi. Više su pobudili nepovjerenje, jer su svi uzeli za polazište iskustvo ograničenosti, slabosti, prolaznosti i slučajnosti, ukratko: nesavršenost svega postojećeg. No, s time su samo loše

prikazali stvorenje Božje i krivo shvatili zadivljujuću veličinu, vrijednost i samostalnost, koju taj stvor duguje Bogu i čime Boga slavi. Kolizija i gubitak vjerodostojnosti takvih dokaza o Bogu, koje jedva možemo cijeliti, bili su neizbježni izvjesno vrijeme, jer vremensko i prostorno protezanje našega kozmosa, biološko bogatstvo vrsta itd., otkriva i istražuje autonomiju pojedinih područja svijeta i to postaje posjed znanja kao prvorazredna opća naobrazba.

Ako su stvor Božji i njegov život tako prolazni da stvarno ništa ne ostaje osim jedne iseljene duše s pozornice svijeta koji će također konačno nestati, što ćemo onda donijeti u nebeske žitnice? Zar naš život i vrijeme svijeta doista nisu ništa drugo nego prolaznosti podložno stvorenje i s tim ujedno izvor trpljenja? Ili, zar je ovo tekuće i ništavno vrijeme (kronološko, satom izmjereno) za nas samo jedan neminovni način ophođenja s onim izvornim vremenom koje stvarno *postoji*? I što to znači da je nama vrijeme dano, štoviše darovano, da i ono samo može biti? Zar nije svakome od nas vlastita dimenzija svega prošloga i nadolazećeg? Zar mi svi - i svatko sam za sebe - ne stojimo u iskustvu i prisutnosti prošloga i ujedno onoga što će doći? ar nije *naša* stalna zadaća prošleme davati budućnost? Zar mi međusobno ne darivamo (prošlosti drugoga) budućnost, ako smo u ljubavi povezani? Zar ne biva čovjek kao slika (Ikona) Božja, kao izvorno mjesto iskustva o Bogu prikraćen i kao slika Božja nagrđen, ako ne shvatimo ovo: "Sve je vaše (...), svijet, život i smrt, sadašnjost i budućnost" (1 Kor 3, 22)?

Ako današnjeg čovjeka moramo opet pozvati natrag k osnovnom iskustvu njegova bitka, onda on taj bitak mora i primijetiti. Mislimo da je on sebi na izvjestan način nepoznato biće, da se on tek bliže mora upoznati u odnosu prema svijetu, u rasponu od života i smrti, od sadašnjosti i budućnosti. On mora ponovo učiti da bi razumio svoje biće koje nazivamo duh i duša, gdje je po Tomi Akvinskom čovjek na izvjestan način cjelina bitka. Kako se inače može vratiti k osnovi svoga bitka, ako mu on to u svojoj cjelovitosti (samobitku) ostaje stran?

Čovjekovo biće se pokazuje u načinu kako mi jedan drugome pripadamo i to u istinskom ispunjenju uzajamno zapaženog, odlučnog i skladnog otvaranja svijeta. U tom se svijetu nalazi čovjek koji kao otvorena egzistencija može bivstvovati i opstojati. Svatko bivstvuje svoj odnos prema cjelini svijeta i odatle može sam odrediti svoje vladanje prema otvorenoj širini svijeta. Tom svijetu pripadamo mi danas, jamačno, u dosad još nikad tako svjesnoj solidarnosti.

Tek kad se čovjek nađe (uvijek u pripadnosti s drugima) u tom širokom rasponu svijeta i sebe uzme ozbiljno, postaje mogući partner svoga Stvoritelja, iskreno i osobno pristupačan i ne traži, iako je tek nezatni dio svijeta, da se iz njega iskrca bez traga. Kako bi inače čovjek mogao doći k Bogu, ako poriče svoju zadivljujuću veličinu i dostojanstvo?

Današnji je čovjek na temelju religioznog iskustva svoga bitka s drugima, na temelju karaktera - dara svega bitka, posve osjetljiv, unatoč tome koliko on više ili manje poznaje odgovarajuće iskustvo. Da bismo rečeno bolje razumjeli, čini nam se važnim ne polaziti od izvanrednih životnih događaja odnosno natprosječnih mističkih iskustava osnove našega bitka (koje postoje), nego radije polaziti od svakodnevnih, prosječnih, općenito poznatih, koja pružaju pouzdano jamstvo, da se mi na njih uvijek možemo opet pozvati i na njih se osloniti.

Pod iskustvom ne mislimo ovdje na bilo kakav subjektivni ili trenutni doživljaj, niti na neku refleksiju, na način kako se ja pod nekim uvjetima koji me pogađaju snalazim. Iskusiti znači da mi ono što nam se dešava i pogađa nas s pažnjom primamo, prihvaćamo, proživljavamo i tome se prilagođavamo. O onome što se kroz to pokazuje, objavljuje i sebe nam priopćava, možemo se sporazumjeti, jer nas se to općenito tiče i pogađa nas, to nam se saopćava. Drugim riječima radi se o "svjetlu istinitom koje rasvjetljuje svakog čovjeka, koje dođe na ovaj svijet" (Iv 1,9).

TRI PUTA OSNOVNOG ISKUSTVA

Sažeto ćemo ukazati na tri puta jednoga osnovnog iskustva

1. Zadaća dati prostora dobru umjesto zlu

Doživljavajući sebe osjećamo da smo svakog trenutka smješteni u neku situaciju koja je oko nas otvorena, u kojoj (u svakom slučaju) od nas zavisi što će iz nje nastati. Mi možemo u njoj svoje sile založiti za dobro umjesto za zlo iz kojega može zlo na zlo još veće nastati, mi možemo uspostaviti smisao umjesto besmisla, pomoći umjesto škoditi, blagoslivljati umjesto proklinjati. Time zlu činimo zapravo ono jedino što ono zaslužuje, da postane beznačajno i sporedno.

Staro pitanje čovječanstva "ako postoji zlo, kako može postojati Bog"?, koje je Boecije prije svoga smaknuća (524) u zatvoru postavio, moramo obratno postaviti: "Ako nema Boga, odakle onda dobro?" Odakle onda dolazi ta dubina moga bića u koju kao u neki zdenac mogu uvijek dublje sići sve do izvor-voda i odakle iz skrivena vrela dobra mogu crpsti? Što je to što mene samog k datosti smisla poziva, što me čini vrijednim u osobnom zalaganju za dobro i opunomoćuje za uklanjanje zla? Što to meni samom mene uvijek nanovo daje, što to ja kao najvlastitije smijem primiti? Što je to što mi se (u pripadnosti drugima i svijetu) daje? Sve nas to može podsjetiti na biblijsko pitanje koje vodi k temelju: "Što li imaš što nisi primio?" (1 Kor 4,7).

Ako shvatimo da se moramo brinuti jedan za drugog i za našu okolicu, onda izlazi da nam je "zadano" biti u dobru. To znači da, kako zadaću tako i moć ispunjenja zadaće, dugujemo jednom Davanju. Ono nam otkriva

bezdanu dubinu našega bitka, koju - bez obzira da li to poimence nazovemo ili ne - nazivamo Bogom.

Ovako sročene misli iza Kanta nazivamo moralnim dokazom Božje opstojnosti koji upravo u teškim životnim situacijama dokazuje svoju temeljenu pouzdanost.

2. Punomoć za oslobađanje osobnog bitka

Saznanje da slučajno pronađeni ljudi, postaju i budu roditelji, ima religioznu dimenziju koja može duboko dirnuti, ali koja se može i pouzdano razumjeti. Ljudski roditelji su ti koji se osjećaju opunomoćeni i obdareni da prekorače granicu jednog novog ljudskog bića kojega još nikad nije bilo, koje je jedinstveno i svojevrsno i koje tako vlastitom početnom snagom postoji. Bar je svatko od nas u ovom prostoru dijete takvih roditelja, bez obzira koliko star bio.

Iako sada dijete svoj život posve duguje roditeljima koji su mu darovali život, ono ipak nije od onoga što su oni sami kao udio svoga bića posjedovali, ono nije trenutak, niti dio njihova roditeljskog bića. Bez obzira koliko se toga može i mora reći o uzročnom sudjelovanju roditelja na svome djetetu, ipak oni nisu svoje dijete u jedinstvenosti njegovoga osobnog bitka "načinili" nego je ono netko tko im je dan, koga oni duguju davanju i odatle s pravom kažu o djetetu kome su darovali život, da im je bilo "darovano". (I u povodu svoga rođendana dijete se ne obraća roditeljima da im zahvali što su pripravno stavili na raspolaganje svoj tjelesni supstrat, a od njih Bogu da mu zahvali za duhovnu dušu, nego se u jedinstvenosti svoga tijela i života zahvaljuju neposredno Bogu, koji je roditeljima darovao zadaću, da mu ovaj život pripoće. No, s ovim smo već unaprijed posegnuli u rezultat svoga razmišljanja.

I što je to što roditeljstvo opunomoćuje i čini dostojnim, da kao takvo prekorači ono što po sebi niti posjeduje niti može učiniti? Ne dotičemo li mi tu ujedno posljednju tajnu našega bitka? Osim toga rečeno vrijedi ne samo za roditelje, nego za svakoga od nas, također i u slučaju da nemamo tjelesne djece. Jer, potencijalno je svakom čovjeku *dano* da bude mogući otac ili moguća majka, odnosno barem da budu netko tko će odgovorno promicati sudjelovanje u bitku drugoga umjesto da sprečava život.

3. Iskustvo skrivenog porijekla našega počela

Mi poznajemo iskustvo nihilizma o *ništa*. O njemu je već bilo govora. Ono se još više zgušnjava uoči potonuća u smrt, u vlastitu smrt kao i u smrt ljudi koje volimo. Neizbježno predstojeća smrt tvrdokorno je uprisutnjena u sadašnjosti našega života, jer je ona već pretekla sve ono što smo mi dovršili ili mislimo ispuniti. Za sve to ćemo jednom biti mrtvi.

Čitav život probada nas to iskustvo koje bismo, doduše, htjeli izbjeći. Ipak, ne bismo trebali pred njim ustuknuti niti odvratiti pogled. Možda si tako nešto uskraćujemo, o čemu treba sada razmisliti.

Ono što doživljavamo pogledom na našu smrt jeste *ništa*. To *ništa* javlja se kao nadmoć koja nas bez naprezanja snage odnosi. Trajanje toga *ništa* za pokojnoga ne znači nikakvu razliku, bez obzira da li je to jedan dan ili tisuću godina. Njemački filozof i fundamentalteolog *Bernhard Welte* (1906-1983) skrenuo je pažnju na različito značenje riječi *Ništa* i često pokušavao pokazati da je taj *ništa* smrti sasvim osebujna i pozitivna pojava, dakle nešto što se po sebi daje vidjeti: ono je kao tama u nekom prostoru kroz koji se pažljivo krećemo, jer ne znamo ima li tu nešto ili *ništa*. Tako je to što vidimo dvoznačno.

Može li se ta dvoznačnost o *ništa* razlikovati? Welte daje rješenje za razlikovanje dvoznačnosti time što odvrća pogled od iskustva o *ništa*, a utječe se iskustvu smisla, kao što su činjenice ljubavi i pravednosti, u kojima nam blješti vječnost. Ali, ovdje ne slijedimo takvo rješenje. Mislimo da nihilizam možemo prevladati, ako ostanemo kod iskustva o *ništa*, jer dvoznačnost koja u njemu leži, moramo rješiti iz samog iskustva o *ništa*. To iskustvo seže mnogo dalje nego što je to Welte pretpostavio.

Svatko od nas stalno doživljava da mu je dano biti s drugima u svijetu. Odakle to dolazi, to mi ne vidimo, i kamo ide, također ne vidimo. Ipak mi tu nešto jasno vidimo, tamu kao neprobojnu pojavnost. Ta skrivena pojavnost je svojevrsan način unutarnjeg bitka mojega ODAKLE i KAMO. I k tome možemo prići još bliže.

Kod mračnog *ništa* na kraju života uglavnom se zaboravlja počelo, naime da nam je u tom *ništa* pa sve do kraja bilo dano *da jesmo*. Počelo se ne smije zamijeniti s početkom. Počelo izjednačavamo s izvorom, koji uvijek daje više nego što su prve kapi koje iz njega izvire i s kojima izviranje počima. Počelo je osvarenje tvojega tu-bitku u cjelini. A početak je prvo nastupno pojavljivanje te upravo u bitak pridošle cjeline. Početak odstupa stalno na sve veću udaljenost, a ono što je započelo dolazi malo-pomalo sve više na svjetlo.

Imati počelo, to da nam je tu-bitak dan, otkriva opet jedno davanje. Doduše, ti se ujedno sam sebi pričinjaš kao da si iz nekog *ništa* dan, ali taj se *ništa* pokazuje sada bez prije spomenute dvoznačnosti, u kojoj mi nismo znali: da li nam se pred licem smrti samo nešto skriva, ili se rušimo u apsolutnu prazninu? Naprotiv, tama koja naš ODAKLE zastire, ne pričinja se ni u kojem slučaju ništavna i prazna. Tebi samom dano je biti iz toga *ništa*, i tako postojati, "ima te" u svakom trenutku tvoga bitka, dan si samom sebi da slobodno opstojiš.

Ako prihvatimo takvo razmišljanje, onda ćemo svoju prisutnost i opstojnost doživljavati iz trenutka u trenutak.

U tome *Danom* otkriva se opet dimenzija podrijetla našega bitka u koju ćemo opet u smrti uroniti. Tako se *ništa* smrti od kojega sam izašao, pokazuje istim (ne jednakim!) kao i *ništa* počela, kao jedina prikrivenost slobodno dane osnove za bitak. Dok šutke pazimo na to kako nam se ono što nam je slobodno dano u iskonski vlastitom tu-bitku prikriva i otmjeno suzdržava, primjećujemo kako već imamo iskustvo onoga na čije se tiho hrabrenjenje pouzdano smijemo prepustiti i odazivati. Upravo doživljavanje *ništa* omogućuje novo religiozno iskustvo, kako nam je ono poznato iz povijesti velike tradicije negativne teologije.

3. dio: Neke zaključne primjedbe o govoru o Bogu (shvaćanje onoga što nas zajednički obuzima i mijenja)

Ako pitamo kako se o Bogu može govoriti, onda se radi o promjeni govora kao vezi riječi u odnosu na ono o čemu se govori, što nas zajednički kao iskustvo u osnovi pretežno pogađa, obuzima i mijenja. Na to treba sugovorniku ukazati.

Budući da se tu ne izražavaju čisto subjektivna iskustva, iako se radi ne samo o vlastitom iskustvu onoga koji priopćava nego i sugovornika, može se, ipak, saopćiti samo ono što obojici zajedno nešto kaže. Mi se možemo sporazumjeti samo o onome što nam se zajednički o osnovi našega tu-bitka izražava i što od nas iziskuje. Odatle možemo iskustvo o Bogu razlikovati i o njemu položiti račun, ako vlastito iskonsko iskustvo kao i ono drugoga ozbiljno uzmemo, ako u druge ne posumnjamo s obzirom na mogućnosti njihova vlastitog iskustva, ako ih ne držimo nesposobnima, nenadarenima... Štoviše, iz lica onoga koji još izriječom ne vjeruje može prisutnost Božja i prije svega neko bezimeno shvaćanje zasvijetliti. Odatle se govoru o Bogu nameće neka mistagogija u iskonsko iskustvo Božjeg bitka, neka majeutika (vještina razrješavanja) vjere u Boga.

Na govor o Bogu bitno spada (ukoliko imamo nešto reći!) slušati u šutnji ono što se govori i što tiho od mene nešto iziskuje. Sukladno tomu spada u govor o Bogu također i šutnja. Ta nešto reći ima samo onaj koji u šutnji uči, tj. tko slušajući i razabirući uspijeva ostati otvoren. Božja blizina narasta pred nama samo u tišini i šutljivoj suzdržanosti. Stoga saopćenje iskustva o Bogu postoji samo ondje gdje se budi pažljivo poslušna otvorenost za osnovno iskustvo Božjega bitka i gdje ona ostaje budna.

No, mnogo prije nego što se o Bogu poimence govori, mora se naučiti ovaj stav šutnje, ili, da li je današnjem čovjeku još nešto jednostavnije potrebno? On mora sasvim jednostavno učiti smiriti se, sabrati se i postati prisutan, on mora učiti kako će zbiljski postati prisutan u svoj udaljenosti svoga bitka, što je više nego samo baviti se ovim ili onim - ili usredotočiti se na nešto.

Upozorimo ovdje na učenje starokršćanske duhovnosti o poroku "mlakosti" (acedia). Ona se ne sastoji u lijenosti niti u prestupku protiv građanske poslovne marljivosti, nego se misli na ono što je ponajčešće sakriveno, naime na svojevrsni bijeg od danih nam mogućnosti bitka, bijeg od nošenja briga za ono o čemu se radi, bijeg od istinske moći bitka u ostvarivanju tu-bitka (fuga finis), što sve ne isključuje vanjsku radinost. Takozvana mlakost očituje se i u svojevrsnom načinu ponašanja, između ostaloga i u nesposobnosti bavljenja nečim ozbiljnim, u neobjašnjivom nemiru, u radoznoj dokolici (curiositas) - o čemu je bilo riječi u prvom dijelu referata - i također u pričanju (verbositas), brbljanju. Pričanje danas može prijeći u piskaranje.

Čini se da govor o Bogu (osobito onaj profesionalizirani) sve više pada u pričanje. A pričanju je svojstveno da je javno shvaćanje vlastitoga bitka i opće poznatu izloženost životnog odnosa prema osnovi bitka već izgubilo, ili izvorni nikada nije ni doseglo. Pogrešno se misli, da se nešto može razumjeti i primjereno priopćiti bez ponovnog otvaranja osnove onoga o čemu se radi i da se u tom stalno drži otvorenim. Uslijed tobožnje prednosti ispričanoga, jer se radi o Bogu, o vjeri (osobito kad se radi o molitvama, obrascima vjere i onome što ih dalje prati... kao tradicija) vjerujući se čovjek nađe pred stvarima koje mora vjerovati (res fidei), koje se iz tog oblika po sebi priopćuju i iskazuju, no njegova je vjera tada već splasnula i smisao za tradiciju je propao. Zbog takvog načina prenošenja u slušatelju može nastati dojam da ima posla s nekom reklamnom agencijom, kojoj je važniji učinak nego kvaliteta.

K tomu, govor o Bogu napokon ne može baš nikako imati zadatak posredovanja znanja niti gomilanja spoznaja. Zacijelo se radi o istini, i to upravo o posljednjoj istini. No, istina, objava, ukoliko ostaje za nas uvijek "nepotpuno djelo", nije ono Posljednje. Prvo i Posljednje je On, čiji poziv i glas čujemo. On je kao dostojan klanjanja stupio pred nas. Tek to je "orto-doksija": iskonsko značenje riječi nije posjedovati pravu nauku, nego njega u njegovoj slavi (doxa) slaviti na pravi način, slaveći ga dati prostor njegovoj prisutnosti među nama.

Ono što se u poroku mlakosti očituje jest nesposobnost pristati (nepodijeljen) uz ono na što je svatko od nas kao on sam pozvan da ostvari. Mlaki je očajan, nejedinstven u sebi, desperatan, tj. bez nade. Većinom mu uspijeva iščupati se iz očaja i izmicati depresiji te svoj život premjestiti u gore opisane pojave bijega od samoga sebe. Tada se čini da je sve u najboljem redu. Kao lijek protiv ovoga poroka mlakosti stari su preporučivali prije svega uvid u njezina očitovanja, simptomatične povezanosti, kao i molitvu. Zbog toga se opet vraća u očaj i žalost, ali ovaj put (nakon analize samoga sebe) u obrnutom smjeru - i s tim dolazi do obrata. Ti zaboravljeni uvidi mogu upravo današnjem čovjeku postati putokazi na razgovor o Bogu. Ne smije se izbjegavati tmurni mrak u vlastitom tu-bitku, naprotiv - mora mu se odolijevati. Tada će se noć rasvijetliti i izvor će opet poteći.

S njemačkog preveo Slavko Platz

ZUM MENSCHEN HEUTE VON GOTT SPRECHEN

□ **Zusammenfassung**

Die Situation, in welcher der religiös-glaubende Mensch von heute (auch innerkirchlich) steht, ist bestimmt durch die Koexistenz mit einem agnostisch-skeptischen und vor allem indifferenten Atheismus des "theoretisch" Nicht-Glaubenden, der den Konflikt zwischen dem Monotheismus, der den Atheismus bekämpft, und dem anti-theistischen Atheismus für überholt und existentiell irrelevant hält, und der jeder sogenannten "Metaphysik" mit ihren lebensfremden Ideen misstraut. Man erfährt seine Welt als das Sinn- und Gottlose. Vermutlich charakterisiert die nihilistische Grundstimmung unser Zeitalter. Sie ist auch dort noch wirksam, wo sie erfolgreich geflohen und verdeckt wird durch Ersatzgebilde.

Übel, Not und Vergänglichkeit motivieren heute kaum mehr, um sich einer Erlösungsreligion anzuschließen, sondern fördern eher die atheistische Vormeinung. Demgegenüber ist eine Besinnung auf die Spannweite des Menschen in seiner Weltoffenheit und Solidarität als dem "Subjekt" der Grund-Erfahrung notwendig. Denn erst in dieser Weite ist der Mensch auf den Gabecharakter alles Daseins hin ansprechbar. In ihm zeigt sich das zum Sein freigebende Geheimnis alles Daseins. Die auf den Grund des Daseins führende Erfahrung, dass uns zu sein gegeben ist, kann dem Reichtum unseres Daseins entsprechend sehr verschieden zur Sprache kommen.

Dazu werden drei Beispiele gegeben, die man unter dem Gesichtspunkt der traditionellen Gottesbeweise klassifizieren kann: 1. als moralischen Gottesbeweis, der von der Möglichkeit, selber Gutes zu tun, ausgeht; 2. als anthropologische Abwandlung des zweiten Weges des Thomas von Aquin, der von der Würdigung des Seienden selber als Ursache zu wirken ausgeht; 3. als neue Variante eines Gottesbeweises, der die Traditionslinie negativer Theologie weiterführt, indem er auf die phänomenale Vieldeutigkeit des "Nichts" (des Todes) näher eingeht.

Von Gott sprechen heisst Verständigung über das, was uns gemeinsam als dieselbe (nicht die gleiche) Erfahrung des Grundes überwältigend trifft, überkommt und uns wandelt.